

dez modernitatean sartu zela ondare zaharra baztertuz. Gaur egun lehenagoko «harribitxiak» berriz biltzen dituzte, gaurkotasunari eta errusierari uko egin gabe.

Joseba musikariak miretsi ditu hango musika taldeak, tadjikak, tatarrak, kazakhak, gutienez 30 kidez osatuak. Baina hiru euskaldunak taulen gainean agertzen zirelarik erlijiozko isiltasuna zen nagusi, nonbaiteko hitzak eta soinuak ulertzeko asmoz, eta bururatzean kartsutasun handiz txalotzen zituzten. Ibragimov taldearen gidariak antzekotasunak ikusten ditu bere herriaren eta Euskal Herriaren artean: artzainen kantak, jendeen zintzotasuna, harreman lasaiak, eta ongi bizitzeko gustua. Kultura bakearen iturria dela dio. Agian bai, han eta hemen.¶

Mikel Bujanda

Kultur ekipamenduak, inbertsio produktiboa

Bada mugimendu. Garabiak jiraka, zementu porlanaren garraio eta txertaketa lanak, hezurdurak zutitzen eta egituratzen ikusi dugu. Eraikuntza kulturalaren garaia da Iruñean. Hiriaren erdialdean Auditorio eta Kongresuen Jauregi izanzen den *Baluartea*; auzo zaharrean Erregeen Jauregi izandakoa *Artxibo* bihurtzeko lanetan. Hiritik kanpo, Altzuzan, Iruñerriari begira, *Oteiza Fundazioaren Museoa*.

Kulturgintzaren tenplu berriak, funtzional izateko agian bai baina, horren gainetik, batez ere nabarmentzeko sortuak diren eraikinak dira, berezko ikuskizun izateko, arreta erakartzeko, hiri berrituaren ikur bihurtzeko. Espektakularitatea lortu beharrez harroak eta ausardiaz egindako apustuak dira, ikusmina sortu dutenak, eta horiei begira gaude. Geure buruari esanez konfiantza dosi bat jarri beharko dela arkitektoengan (Patxi Mangado, Rafael Moneo eta Saenz de Oiza, hurrenez hurren.) Zalantza,

dena dela, ezin baztertu —behineko zalantza, noski— handikeria eta faraonismoa dariela eraikinei. Inguruan dutenarekin integratu ez baizik, hurbil duten hori gutxie-tsi, ukatu eta horrekiko kontrastean bilatzen dute nabar-menagotzea. Horrela, Ziudadelaren harresiekin lehian ari-ko balitz bezala, bizkar handiko horma gizenak eraikitzen ari dira Auditorioarenean; Oteizaren Museoan, umaldi lu-zearen ondotik Altzuzan mendi magalari atera zaion kon-ko kubikoa azalgorriturik agertu zaigu halako batean, lo-tsaturik bezala, barne hutsaren esperimentazio prozesua-ren biltoki izan behar duenari halako antolaketa bolumi-nosoa eman diotelako. Barneko ikuspegia izanen da egiaz-ki balioko duena, baina oraingoz, kanpoko paradoxa handia da (eta paradoxa, inkoherentziaren bestizen adis-kidekorra izaten da batzuetan).

Orain artean ikusitakoagatik Moneorena da ziurrenik hiru proiektuetan zentzuzkoena, Iruñe zaharreko muinoa-ren goian, agerian, agerrian, lepo luzeko dorre gailen bat zutitzean, talaia eta tantaia, leku horrek historian izan duen esanahia gogoan hartu baitu eta, aldi berean, hiria-ren soslaiari erreferentzia berri bat erantsi.

Eraikitze lanetan beraz, horiengatik ikusminez, eta mesfidatiaren susmoak, zementua irabiatzeko ontzi gize-na daraman kamioiaren joan-etorriak beharturiko zirkula-zio geldiuenean, era honetako obra zibilek kulturgintzare-kin baino zerikusi zuzenagoa ez ote duten gure denbora hauetako ekonomia neoliberalaren joko engainagarria re-kin, alegia merkatuari bere kasa jokatzen utzi behar zaiola esan, baina diru publikoaren kutxatik ordaintzen dela porlanaren ekoizpena, eta gutxienekoa dela zertarako ba-lia, lehen azpiegitura hidraulikoa, orain kultur ekipamen-dua, gero auskalo zer, garrantzia duena eraikuntzaren sek-torea eta honen hornigaiena ez dadila geldi. Inbertsio produktiboa esaten diote horri.

Beste ekipamendu batzuk asmo huts dira: Biblioteka nagusiarena ezin aurreratuz, gurasoak ez baitituzte engai-natu San Francisco ikastetxetik alde egiteko gonbiteekin. Agintarien nahi eza gaingitu beharra dute, aldiz, ikasketa artistikoen gogotan daudenek: Antzerki Eskolari ofizialta-

sunak ematea edo Ikasketa Musikalen Goi mailako zikloa ezartzea, euro gehiagoko eta epe motzeko luzimendu guxtiagoko inbertsioa baita.

Lozorroan dago Zitudadela Arte Plastikoko Garaikideen esparru bihurtzeko asmoa, ondare historikoarekin arazo gehiagoren beharrik gabe, aski direlakoan Gaztelu Plazakoak.

Zerrendan hurrena diren asmoetan, prioritatea lortu du San Ferminetako Museoarenak, erakusketa publiko demokratikora atereaz horretarako lehian dauden proiektuak.

Antzinako denboretako oroigarriak

Gaztelu Plazako indusketa lanek Progresua eta Kultura deman jarri dizkigute, eztabaida klasikoaren borroka zibikoaren episodio berria. Progresua Kulturari kontrajarria agertuz, biak aurkari, bateraezin, eta lehia bera kontraesankor bihurtuz: autoen lurpeko aparkalekua omen da hemen progresua. Helburu noblea, ez balitz asmoak erantsita dakarrela hiriaren ikuspegi automobilzentrista, agintaritzaren jokabide autoritarioa, interes pribatu eta espekulatiboen kutsua, hiri honetako udaletxean sekula ezagutu ez den presazko tramitazio susmagarria, ustel usaina, azken batean.

Ondare kulturalaren defentsa sutsuan ari dira hiritar auzolagunak, jarduera estimagarri eta laudagarrian, ez paradoxarik gabekoan, XVI. mendeko gazteluaren arastoen balioa gogoratzearekin batera, Fernando errege katoliko eta faltsarioaren oroitzapena bizirik iraunarazteko aldarrikapena baita hiritar horienak dakarrena, udal agintari kontserbadoreek hauts bihurtzea nahiago duten bitartean, bere garaian Errege katolikoak eta honen zerbitzari Cisnerosek nafar erresumaren defendatzaileen gazteluak birrinduta utzi zituzten era berean.

Historiari galdezka joan zaigu 2001 urtearen puska bat, egungoa ulertzeko atzokoaren informazio bila, identitate eta nortasunaren arrastoak hor ageri ote diren; baina

Pedro Esarte Muniain baztandarrak lehenagotik urte osoak emanak ditu artxiiboetako agiri zaharretan mugilari. *Navarra, 1512-1530* liburu mamitsuan bildu ditu eta azaldu garai hartako jendeen testigantza ezagutu gabekoak, orduan gertaturikoaz inork zalantzarik bazuen, behin betiko haizatzeko: konkista eta menperaketa izan zen hura, inbasioa eta okupazioa, indarpean makurtu behar izan zuen Nafarroak.

Oraindik ere hori esan eta berresan beharra dago, frogak erakutsi eta aldarrikatu beharra dago, orduko hura lagun arteko paktua eta borondatezko inkorporazioa izan zela kontatzen jarraitzen baitu historiografia ofizialak.

Sinesgarritasunik batere merezi ez duen ustea den arren, paktuaren mitoa egungo nafar gizartean sakon dago txertatua. Uste okerra ez da ziurraski zuzenduko liburuarik argitaratzearekin baina hori da egin beharrekoa, Pedro Esartek egin duena, paktismoaren tradizioa, gezur eta iruzur historiko handia, funtsik gabeko mitoa dela dokumentatu.

Eztabaida daiteke gero, zer doakion gaurko nafar jendeari konkista ala adostasuneko hitzarmena izateak, baina abiapuntuan gauzak diren moduan jarri behar dira, eta konstatazioa egin.

Gerora ere oso emankorra gertatu den manipulazioa izan da paktismoarena. Honela, 1839-41eko une kritikoe-tan ere erabili zen. Migel Izu Bellosok, *Navarra como problema* liburuan, 1841eko lege hitzartuaren errealitate eta interpretazioen analisi kritikoa egin du. Hitzarmen adostuaren itxura ematen jakin zuten orduan ere menperaketa militarra izan zenari. Eta bertsio horrek arrakasta izan du berriro gizartean. Egun onarpen maioritarioa duen interpretazioa da, eta Izuren liburua lagungarri da hori horrela zergatik den jakiteko. Nafarroa Estatuari borondatez atxikia dagoela giltzarria da egun onarpen soziala zabala duen tesi navarristan. *Navarrismo*-a Espainiar nazionalismoaren gainjantzia besterik ez dela frogatzen du Izuk, nazionalismoen oinarriei erreparatu kritikoa ematean. Euskal nazionalismoaren oinarrien ahuleziak ere astindu eta biluzgortzen ditu.

Proposamena egiten du gero identitate nazionalen gatazkatik ateratzeko, sekularizaziora jo behar genukeela dio, akonfesionalitaterra. Erlijioarekin edo sexualitatearekin eman den modu berean, Administrazio Publikoek ez dezatela izaera nazionalari doakionez aukera jakinik egin. Zintzotasunez eta eszeptizismoz eginiko proposamena da, jaramonik eginen ez diotela aurrez emanik.

Paralelismoak literaturan

Historia liburuen funtzioa asmatu-riko elezaharrak egiazkoak balira bezala kontatzea baldin bada, zalantzarik ez da kreaziozko literatura egiazki gertaturikoari gezuraren itxura emateko ahalegina izan ohi dela. Gezurrari egiaren eitea eman nahi diote historialariek, egiari asmazioaren itxura idazle sortzaileek. Uste dut Pablo Antoñanari entzuna dela, eta ez balitz ere, berdin balio lezake itzulinguru gisa, iragan urtean Nafarroako erdal letretan bizar handiko bi figurak beste koxka bat hazi direla esaten hasteko. Lehen erraldoi sendo ziren, orain sendoago, bai errekonozimendu sozialean, bai produkzio literarioan. Vianako Printzearen kultur saria eraman du Miguel Sanchez Ostizek, bi liburu argitara eman eta hitzaurea egin dio Pablo Antoñanaren bati. Antoñanak, Toño Muroren doktoretza tesia- ren aztergai izan ondoren, donostiarren gorazarrea hartu eta bere idazkiren bat euskaraturik argitaratua ikusteaz gainera, ematen eta argitaratzen jarraitzen du, motzean, kondentsaturik gizakien ibileraz kupidaturik, hitz eta esapideak banan-banan neurturik esanahian eta eritmoan. Guztiz bestela jokutzen du Sanchez Ostizek, isilik egotera behartu balute bezala, eta bat-batean enbarazua kendurik gordea izan duen guztia oldarka, aho beteko jarioan eman nahi balu bezala. Arras desberdin.

Mutatis mutandi (*mutandi* beharrekoa askotxo dela irudi dezakeen arren) antzak eta berdintasunak topatzen ditugu euskararen nafar letretan dabilzkigun Jon Alonso eta Mikel Tabernarengan. Biok elkarrekiko dute zientzia- ren arloko ikasketak eginak izana, lanbidez testu adminis-

tratiboen euskaratze lanetan aritzea, eta kreziozko letren xarma ren gatibu bizitzea. Hortik aurrerakoak, nork bere gisakoak, argia eta iluna bezala: Alonsok *Euskal karma*-n nahiago du neurriak gainez jo eta hautsi, harrikada gordin bota. Tabernak *Txokolatezko dinamita*-n azken milimetraraino neurturiko errelatuak jaso ditu, borobildu arte esku artean leuntzen eduki dituenak. Zerikustekorik ez.

Alonsok fikzioaren distantzia hartu du euskal errealtateari karikatura egin eta gaitzen bat edo beste salatzeko: filologiakeria eta beste. Hala esan du berak, baina agian hori baino interesgarriagoa da, iradokitzeko indar handiagokoa, *Euskal karma*-n ageri den heroi eta traidorearen arketipo literarioaren jolasa.

Pertsona bat bera heroi eta traidore izatea tradizio literario luze samarreko errekurtsua da, Borgesek inork baino hobeki desarroilatu duena. Alonsok zorabioraino esploratu nahi izan du bikoiztasunaren bidea. Traidorea une bakoitzean gutxien uste den hura dela topatuko dugu. Entsegu esperimentalak da eta sujerentea, haratago joateko atea zabalik uzten dituenak, jar dezagun etsaiari kalte egiten ari zaion ustean, halako batean etsai horren zerbitzuko lanetan ari izan daitekeela susmatzen hasten den heroi/traidore baten zalantza eta drama asmatzekoa; fikzioaren perspektibatik geure herri honetako errealtatea interpretatzeko saiakera baliagarria izan litekeela uste dut.

Ez da ahaztekoa Jon Alonso bera, *Agur Darwin eta beste arkeologia batzuk* izenburukoarekin, Juan Zelaia sariketaren irabazle izan dela. Gizartean eragina izan dezaketen pentsamendu eta tesi testuen bila antolaturiko norgehiagoka izanik, paradoxa zelebrea da, literatura idatziaren ahuleziaz eta baliorik ezaz gogoeta egiten duen entsegua gertatzea garaile. Epaimahaikoek idazle sarituaren tesiekin ez dutela beti bat egiten adierazi zuten, badaezpada ere.

Muturrerainoko bidaia

Nafarroa erkidego administratibo politiko diferentziatua dela nonahi eta beti espreski adierazi beharra gauza guz-

tien gaineko lehentasun absolutua bihurturik, euskarari koordinatu politikoetatik begiratzan diotela aitortzen ari zaizkigu agintariak; muga administratibo politikoaren gainetik hedaturik dagoen kultura eta hizkuntza ukatzera eramaten ditu ikuspegi horrek.

Ukazioen sukar horrek jota, —alde eta aldi guztietan— euskara hizkuntza bat bera dela ezin onartu dute; ezta ere euskal hiztunen komunitatea bakarra dela. Muturreraino eramanez apriorismo politikoa, dekretuka, inprimaki eta letreroak elebakartuz, lankidetzaz hitzarmenak hautsiz, zor duen diruaren ordainketa ukatuz, instituzio kulturalak mesprezaturik, jokabide beligerante eta probokatzailan.

Sinboloen mailan batzuetan, ekonomiarenean bestetan, erabilpen publikoarekin zerikusia duen guztiarekin portaera errespeturik gabeko horren adibide asko eman dizkigute. Bat emateko, Nafar Gobernuak ikastaro unibertsitario deituriko batzuk inprobisatu zituen, ez oin ez buru, saski berean Hemingway eta Egiptoko faraoiak nahasiz, edo plangintza hidrológicoa, inmigrazioa edo gastronomia. Liseri ezinezko konpota desordenatu hori Unibertsitate mailako ikastarotzat aurkezteko kopeta izan zuten, unibertsitate guztiak koordinatzen diren lehen aldia izateari propaganda aparatuen indarra jarritz. Ez koordinaziorik ez gutxienezko maila unibertsitariorik, ez ezer, bakarra Udako Euskal Unibertsitateari laguntza ukatu izana justifikatzeko paripea. Ez du luzatzea merezi. ¶